

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕНТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ

Анотація. Стаття присвячена розкриттю теоретичних аспектів управління процентним ризиком банку. Визначено сутність процентного ризику, його вплив на діяльність банку, необхідність управління рівнем процентного ризику. Показано методи управління процентним ризиком комерційних банків, запропоновано використання різних підходів до оптимізації рівня процентного ризику.

Ключові слова: ризик, процентний ризик, геп, геп-менеджмент, хеджування.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ ПРОЦЕНТНЫМ РИСКОМ БАНКА

Аннотация. Статья посвящена раскрытию теоретических аспектов управления процентным риском банка. Определено сущность процентного риска, его влияние на деятельность банка, необходимость управления уровнем процентного риска. Показано методы управления процентным риском коммерческих банков, предложено применение различных подходов к оптимизации уровня процентного риска.

Ключевые слова: риск, процентный риск, геп, геп-менеджмент, хеджирование.

THEORETICAL ASPECTS OF THE MANAGEMENT OF BANK'S INTEREST RATE RISK

Abstract. The article is devoted to the description of theoretical aspects of the bank's interest rate risk management. The nature of the interest rate risk is defined as well as its influence on the bank's activity. The necessity of the interest rate risk management is emphasized. It is described methods of interest rate risk management used in banks. Different approaches to interest rate risk optimization are suggested.

Key words: risk, interest rate risk, gap, gap-management, hedging.

Вступ. Ризик є невід'ємною складовою банківської діяльності. Особливо це відчутно у боротьбі за інвестиційні ресурси. У процесі своєї діяльності кожен банк наражається на різного роду ризику, у тому числі, ризик зміни процентної ставки. Тому питання управління процентним ризиком є актуальним у сучасних умовах. Дослідженню процентного ризику та проблем управління ним приділяли увагу вітчизняні та зарубіжні вчені: І. Волошин, А. Герасимович, О. Лаврушин, Л. Примостка, С. Прасолова, П. Роуз, Дж.Ф. Маршалл, Ф. Мишкін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження основних підходів до визначення сутності процентного ризику комерційного банку, виділення основних методів управління ним з метою оптимізації рівня ризику. Теоретичною і методологічною основою статті є діалектичний метод наукового пізнання фінансово-економічних явищ і процесів, фундаментальні положення сучасної економічної теорії з питань управління процентним ризиком комерційного банку. У процесі написання статті було також використано такі методи дослідження, як порівняння, узагальнення, аналіз.

Результати. Ризик з точки зору банку — це потенційна можливість недоотримання доходів або зменшення ринкової вартості капіталу банку внаслідок несприятливого впливу зовнішніх або внутрішніх факторів. Зазначені обмеження стримують здатність банку здійснювати свою поточну діяльність або використовувати можливості для розширення бізнесу [1].

Ризик зміни процентної ставки — наявний або потенційний ризик для надходжень або капіталу, який виникає унаслідок несприятливих змін процентних ставок. Цей ризик впливає як на прибутковість банку, так і на економічну вартість його активів, зобов'язань і позабалансових інструментів [1]. Іншим визначенням процентного ризику є імовірність фінансових втрат у зв'язку зі зміною ставок процента на ринку протягом певного часу [2, с. 489]. Оскільки динаміку процентних ставок складно прогнозувати і їм властива мінливість, процентний ризик значно зростає і перетворюється на головне джерело банківського ризику.

Критичний рівень ризику зміни відсоткових ставок визначається ймовірністю того, що середня ставка за залученими коштами банку протягом певного періоду може перевищити середню відсоткову ставку за активами, що призведе до збитків банку.

Процентний ризик для банку виступає як особливий об'єкт аналізу й управління, оскільки чистий процентний дохід банку, а отже, і прибуток банку залежить від ефективності управління даним видом ризику.

Управління процентним ризиком — це процес, за допомогою якого банк ідентифікує процентний ризик, проводить оцінку його величини, здійснює його моніторинг і контролює свої ризикові позиції. Важливою складовою діяльності банку з управління процентним ризиком є розроблення заходів щодо зниження ризику. Серед методів зниження процентного ризику слід окремо виділити методи структурного балансування, методику GAP-менеджменту, а також операції штучного хеджування.

Структурне балансування портфелів активів і зобов'язань — це один із методів, з допомогою якого банк фіксує спред і нейтралізує ризик зміни відсоткової ставки. При цьому приймається, що всі відсоткові ставки як за активними, так і за пасивними операціями змінюються однаково та в одному напрямі. Основними параметрами управління відсотковим ризиком за допомогою балансування структури активів і зобов'язань є строки та обсяги.

Збалансована за строками стратегія передбачає встановлення повної відповідності між термінами залучення та розміщення коштів. Така стратегія не максимізує, а стабілізує прибуток, мінімізуючи відсотковий ризик.

Незбалансована за строками стратегія є альтернативним підходом, що надає потенційні можливості одержання підвищених прибутків за рахунок зміни відсоткових ставок. Використання зазначеної стратегії базується на прогнозі зміни швидкості, напряму та величини відсоткових ставок на ринку. Згідно з незбалансованою стратегією управління строки залучення коштів мають бути коротшими за строки їх розміщення, якщо прогноз свідчить про майбутнє зниження відсоткових ставок, і навпаки.

Тактика структурного балансування портфелів активів і пасивів може застосовуватись також і щодо обсягів залучених і розміщених коштів. Сутність підходу зводиться до намагання максимально наблизити обсяги активних і пасивних операцій, які мають однакові строки виконання. До переваг даного підходу можна віднести простоту та доступність, до недоліків — недостатню гнучкість, необхідність проведення реструктуризації балансу у зв'язку зі змінами ринкових ставок. Вимога приведення у відповідність структури активів і пасивів перешкоджає повному врахуванню потреб клієнтів, коли йдеться про укладення кредитних і депозитних угод, потребує деякого часу і може стати неприйнятною для щоденного управління відсотковим ризиком. Проведення збалансованих операцій не завжди відповідає потребам банку.

Тому метод структурного балансування доцільно використовувати у поєднанні з іншими способами управління відсотковим ризиком, оскільки на практиці збалансувати всі позиції за строками та сумами майже неможливо. Здебільшого метод балансування застосовується щодо найбільших за обсягами операцій, тобто у процесі мікрохеджування.

Геп-менеджмент є також одним із способів управління процентним ризиком. Терміном «геп» визначають різницю між величиною активів та зобов'язань, чутливих до зміни процентної ставки. І додатний, і від'ємний геп дає банку імовірність отримати більшу маржу, ніж у разі нульового гепу.

Додатне значення гепу вказує на збільшення прибутку при підвищенні процентних ставок. При від'ємному гепі банк отримає прибуток за зниження відсоткових ставок. Тобто, геп повинен відповідати тому напрямку руху ставок, який принесе підвищений прибуток. Проте потенційна можливість одержання додаткового прибутку супроводжується підвищеним рівнем відсоткового ризику. Якщо прогноз зміни ставок виявиться неправильним, це може призвести до зниження маржі і навіть до збитків.

Геп є мірою відсоткового ризику, на який наражається банк протягом зафіксованого часового інтервалу. Незалежно від того, додатний чи від'ємний геп має банк, чим більша абсолютна величина гепу, тим вищий рівень відсоткового ризику приймає на себе банк і тим більше змінюється маржа. Темпи зниження показників прибутковості залежать як від величини зміни відсоткових ставок, так і від розміру гепу. Якщо прогнозується зниження ставок, то банку необхідно змінити структуру балансу і перейти від додатного гепу до нульового, завдяки чому вдасться звести до мінімуму відсотковий ризик. Перехід від нульового до від'ємного гепу при зниженні ставок забезпечить підвищення рівня прибутковості, але супроводжуватиметься підвищеним ризиком.

Головне завдання менеджменту банку під час управління гепом — досягти відповідності між видом гепу та прогнозом зміни напряму, швидкості й рівня відсоткових ставок. Отже, необхідною умовою використання зазначеного методу є наявність надійного прогнозу та передбачуваність економічної ситуації. Якщо спрогнозувати зміну відсоткових ставок неможливо, безпечніше буде застосувати стратегію нульового гепу, значно знизивши завдяки цьому відсотковий ризик.

Відношення кумулятивного гепу в кожному періоді до розміру працюючих активів дозволяє розрахувати індекс процентного ризику. Даний індекс показує, яка частина активів

при додатному гепі чи пасивів при від'ємному гепі наражається на ризик зміни процентної ставки і може змінити свою вартість і вплинути на розмір банківського прибутку.

Як метод управління гепом використовується дюрація портфеля. Оцінка середньозваженого строку погашення (дюрації) дає можливість застосувати удосконалений інструментарій аналізу активів і зобов'язань, чутливих до змін відсоткових ставок. В основі методу лежить розрахунок дюрації стосовно всіх надходжень грошових коштів за активами та всіх виплат за пасивними операціями, які направляються вкладникам, кредиторам і акціонерам банку.

Головна ідея геп-менеджменту повинна полягати в тому, щоб розмір і вид гепу відповідали прогнозам зміни відсоткових ставок і економічному циклу, а також загальним принципам розвитку економіки. Проте прогнози не справджуються негайно: зміни ставок досягаються не відразу. Якщо напрямок руху відсоткових ставок може бути передбачений правильно, то час зміни та розміри спрогнозувати важко. Застосування стратегії гепу потребує достатньої тривалості відсоткових циклів, аби вистачило часу скористатися перевагами.

Слід відзначити, що геп-менеджмент має ряд недоліків: 1. Повного захисту від процентного ризику не гарантує навіть ситуація, коли геп дорівнює нулю. У періоди економічного піднесення процентні ставки за активами зростають швидше, ніж ставки за пасивами. Під час економічного спаду — навпаки. 2. Необхідною передумовою ефективного використання методу геп-менеджменту є якісний і точний прогноз зміни ринкових процентних ставок, якого на практиці досягти досить складно. 3. Перехід від додатного значення GAP до від'ємного або навпаки потребує певного часу, який не завжди має банк.

Зазначені недоліки ускладнюють процес управління процентним ризиком, тому комерційним банкам доцільно було б застосовувати поряд з GAP-менеджментом також і методи штучного хеджування за допомогою форвардних контрактів, ф'ючерсних контрактів, опціонів і свопів.

Форвардний контракт за відсотковими ставками — це двостороння угода, в якій фіксується відсоткова ставка за кредитом, що його буде надано на визначену дату в майбутньому [3, с. 295]. Форвардні угоди також можуть бути укладені за депозитними операціями.

Ф'ючерсний контракт на відсоткові ставки — це угода між продавцем (покупцем), з одного боку, та кліринговою палатою ф'ючерсної біржі, з іншого, про поставку (прийняття) стандартної кількості грошових коштів під визначену відсоткову ставку на конкретну дату в майбутньому [3, с. 301].

Опціон відсоткових ставок являє собою угоду, яка дає право покупцеві на одержання кредиту за ставкою, що не перевищує фіксованої верхньої межі, або право інвестування коштів під ставку, не нижчу за встановлену нижню межу, у певний момент у майбутньому або протягом наперед визначеного періоду.

Продавець опціону встановлює опціонну премію залежно від вірогідної майбутньої тенденції щодо динаміки відсоткових ставок і тривалості часового періоду, який покриває опціон.

Відсотковий своп є контрактною угодою між двома сторонами про обмін відсотковими платежами в розрахунку на визначену суму, яка має на меті встановлення нижчих витрат за позичення. Існують два типи відсоткових свопів. Прості свопи передбачають обмін фіксованої відсоткової ставки на плаваючу чи навпаки. Базисні свопи передбачають обмін плаваючої ставки на плаваючу, але розраховану на основі іншої базової ставки. Використання свопів відсоткових ставок допомагає знизити рівень чутливості активів чи пасивів банку до коливань ринкових ставок, досягти відповідності між строками їх строками дії.

Висновки. У сучасних умовах для управління процентним ризиком слід застосовувати поєднання різних методів управління процентним ризиком. Одним з основних завдань управління процентним ризиком банку є визначення ступеня припустимості та виправданості ризику, а також методів його оптимізації.

Список використаних джерел

1. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України // Постанова Правління Національного банку України від 02.08.2004 р. № 361.

2. Аналіз банківської діяльності : підручник / [А. М. Герасимович, І. М. Парасій-Вергуненко, В. М. Кочетков та ін.]; за заг. ред. А. М. Герасимовича. — К. : КНЕУ, 2010. — 599 с.

3. Фінансовий менеджмент у банку [Електронний ресурс] : підручник / Л. О. Примостка. — К. : КНЕУ, 2012. — 338 с.

29.11.2014 р.